

ਪਤੰਗ

ਪਰਦੇਸ ਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ
ਦੇਸੀ ਮਾਂਝੇ ਨਾਲ ਭਰੀ
ਇੱਛਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀ
ਉੱਚੀ ਉਡਦੀ ਮੇਰੀ ਪਤੰਗ
ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ
ਟਕਰਾਅ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ
ਕੱਟਦੇ ਕੱਟਦੇ ਬਚੀ
ਸ਼ਾਇਦ
ਦੇਸੀ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਦਮ ਸੀ
ਜੋ ਟਕਰਾ ਕੇ ਵੀ
ਕੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕੀ
ਤੇ ਉੱਡ ਰਹੀ ਹੈ
ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਖੁੱਲੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ
ਬੇਝਿਜਕ ਬੇਖੌਫ

ਖਿਆਲ

ਤੇਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ
ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ
ਜਿਵੇਂ ਹੌਂਦ ਮੇਰੀ
ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ
ਗੁਆਚਦੀ ਰਹੀ

ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਨੂੰ
ਜਦੋਂ ਵੀ ਝਾੜਿਆ ਤਾਂ
ਦਰਦ ਦੀ ਐਸੀ ਟੀਸ ਉੱਠੀ
ਤੇ ਇਕ ਅਥਰੂ
ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਅੱਖ ਨੂੰ
ਧੌਂਦਾ ਰਿਹਾ

ਨਾ ਢਲਕਿਆ
ਨਾ ਡਿੱਗਿਆ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ
ਦਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ
ਮਾਲਾ ਪਰੋਂਦਾ ਰਿਹਾ

ਤੇਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ
ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ
ਜਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਮੇਰਾ
ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਗੁਆਚਦਾ ਰਿਹਾ

ਜੰਗਲ ਖਿੜ ਉਠਿਆ
ਜਦੋਂ ਬਹਾਰ ਆਈ
ਮਾਲੀ ਬਸ ਮੇਰੇ ਲਈ
ਕੰਡੇ ਬੀਜਦਾ ਰਿਹਾ

ਜਖਮੀ ਰੂਹ
ਅਤੇ ਛਲਣੀ ਜਿਸਮ ਲਈ
ਉਮਰ ਭਰ
ਮੇਰੀ ਹੌਂਦ
ਘੁਟ ਘੁੱਟ ਕੇ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ....

ਇੱਕਲਾਪਣ

ਝੜੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ
ਰੁੰਡ ਮਰੁੰਡ ਹੋਏ
ਬਿਰਖ
ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ
ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ
ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ
ਬਜ਼ੁਰਗ
ਮਾਂ ਪਿਓ ਵਾਂਗ ਲੱਗੇ।

ਅਨੁ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ

ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ

ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ
ਕੋਈ ਪੈਰਾਮੀਟਰ
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੋਈ ਪੈਮਾਨਾ।
ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ
ਹੱਦ ਥੋੜਾ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਏ।
ਦਾੱਸ ਖਾਂ!!
ਤੂੰ ਕਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ
ਬੱਦਲ ਵੀ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ
ਕਦੀ ਰਾਤ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਤੜਪ ਵੇਖੀ
ਸੋਚਿਆ ਕਦੀ ਤਾਰੇ
ਕੋਲ ਕੋਲ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿਚ
ਰੁੱਸ ਸਕਦੇ ਨੇ
ਵੇਖਿਆ ਕਦੀ
ਸੁਰਜ ਦਾ ਇੱਕਲਾਪਣ
ਮਨਚਾਹੀ ਤਲੀ ਤੇ ਲੱਗਣ ਦੀ
ਮਹਿੰਦੀ ਦੀ ਰੀਝ ਕਿਆਸੀ ਕਦੀ
ਤੂੰ ਤੜਪ ਪਹਿਚਾਣੀ
ਕਦੀ ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ
ਕੋਲ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਫੁੱਲ ਤੋਂ
ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਦਰਦ
ਕਦੀ ਧੁੱਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ
ਠੰਡਕ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ
ਸੁਣਿਆ ਕਦੇ ਚੁੱਪ ਦੇ
ਅੰਦਰ ਦਾ ਰੌਲਾ
ਪਤੀ ਕਦੀ ਸ਼ੋਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਚੁੱਪ
ਮਨ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦ ਛੁਪਾਉਂਦੀ
ਕਲਾ ਦੇ ਵੈਣ ਸੁਣੇ ਕਦੇ
ਮੁਸਕੁਰਾਹਟ ਵੀ ਰੋਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ
ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ
ਕਿਆਸੀ ਕਦੇ ਬੈਠ...
ਅਣਬੋਲੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੀੜ
ਫੁਰਸਤ ਵਿਚ ਪਤੀ
ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਰਹੱਸਮਈ ਅੱਖਾਂ
ਬੜਾ ਕੁਝ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ
ਅਜੇ ਫਰੋਲਣ ਵਾਲਾ
ਪੀੜ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਲ ਥੋੜਾ ਹੁੰਦੀ ਏ
ਪਰ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਏ।

अम्लघात : एसिड अटैक पीड़ित स्त्री-पुरुषों के दर्द को महसूस कराती कृति

दीपक गिरकर

अम्लघात कहानी संकलन का संपादन सुपरिचित इयासी साहित्यकार, कथाकार सुधा ओम टोंगरा ने किया है। उन्होंने इस संकलन की कहानियों का चयन और संपादन बड़ी कुशलता से किया है। यह संकलन एसिड अटैक के मुद्दे पर जीवन के विभिन्न अनुभवों से परिचय कराते हुए पाठक की अंतरात्मा को झकड़ोते देता है। कहानीकारों ने इस मानसिकता की गहराई से पड़ताल की है, जिसके चलते समाज में इस तरह की बहलौपन, हिंसक घटनाएं हो रही हैं।

इस संकलन की कहानियों में जीवन का क्लम और हृदयविदारक चित्र मिलता है। कहानियों में यथार्थ है और पीड़िताओं को जीवन की जो अनुभूति हुई है, उसकी यथार्थ अभिव्यक्ति भी हुई है। समाज की गंमनाक और बड़े समान्ता एसिड अटैक पर लेखिकाओं का हृदय विचलित होता है और इस संकलन की कहानियों में लेखिकाओं की छटपटाहट नज़ आती है। इन कहानियों को पढ़ते हुए मन भोगता है और बहल

दिनों तक बेचेनी बनी रहती है। अम्लघात के इर्द-गिर्द घुनी इन कहानियों में कहानीकारों ने मानवीय संवेदनाओं को सामने रखा है। इन कहानियों में मानव और मानवता के फल पर विरा नज़ आती है। वे कहानियां समाज को आइंसा दिखाती हैं। इस संग्रह की कहानियां हमारी चेतना को झकड़ोते हुए बहल, बहलौपन, बहलौ की भावना जैसी हिंसक ताकतों का विरोध करते हुए अन्धाय के विरुद्ध संघर्ष को प्रेरित करती है। कहानीकारों ने अपनी इन कहानियों में पाठों के मनोविज्ञान को और उनके स्वभाव को अच्छी तरह से निरूपित किया है। इन कहानियों में आक्रोश से भरे पाठों की पीड़ा के जरिये कथाकारों ने मौजूद कानून व्यवस्था पर सवाल खड़े किये

कहानी संकलन : अम्लघात (एसिड अटैक की कहानियां)

संपादक : सुधा ओम टोंगरा

प्रकाशक : शिवा प्रकाशन, सौहोदर (व.प्र.)

मूल्य : 200 रुपर

हैं। सुधा ओम टोंगरा अपने संपादकीय में लिखती हैं - बंकाज मुबीर ने आकांक्षा पारे के कहानी संग्रह लिखली हुई लहकी की अनिलाइन समीक्षा करते हुए एसिड अटैक पर कहानी संग्रह निकालने का बीज डाला तो मैंने उसे खाद-पानी देने का जिम्मा डराया। उस दिन से बीतर उधल-धुलल मची हुई थी। इस पुस्तक का संपादन करते समय मैं बहुत क्लम से गुजरी हूँ, अम्लघात में पीड़ित स्त्री-पुरुषों का दर्द महसूस किया है, जिन लेखकों ने उसे भोगा और कहानियों में चित्रित किया है, उन पर क्या बीती होगी, समझ सकती हूँ।

इसमें 20 कहानियां संकलित हैं जो सुपरिचित और प्रसिद्ध कथाकारों उपाकिरण खान, कान्दरौ मेहरा, गीताजी, आकांक्षा पारे काशीव, रजनी मोलवाल, शिकेश निझावन, अस्मय अर्णव खरे, ज्योति जैन,

आनंदकृष्ण, लक्ष्मणता शर्मा, रेनु कारव, डॉ. उजू बनेट, डॉ. निरुपमा राव, राधेश्याम भारतीय, रोशिका अस्मय शर्मा, रेणु वर्मा, इब्रोध कुमार गोविल, एस्म मनु, मल्पा शर्मा कीर्ति, डॉ. लता अडवाल द्वारा लिखी गई हैं। इन कहानियों की मुख्य किशोर अम्लघात में पीड़ित अधिक्तरा युवतियां हैं तो कुछ पुरुष भी हैं, वे झुलसा चेहरा, शारीरिक और अंतरिक पीड़ा, व्यथित मन, टूटते जवाब, अवसाद से भरा जीवन जीते हैं। पीड़ित किशोरों के माध्यम से हम जान पाते हैं कि एसिड अटैक का शिकार हुई युवतियां, युवक किन पीड़ाओं से गुजरते हैं लेकिन उन हमलों को सिर्फ एक दुर्घटना मानकर टोचारा उठ खड़े होते हैं। अपराधियों द्वारा युवतियों के चेहरे को तो जला दिया जाता है परन्तु अज्ञाती उन युवतियों के इरादों को नहीं बदल पाए हैं। युवतियां हादसों के बाद हिम्मत नहीं खाली हैं और डट कर हर मुश्किल का सामना करती हैं व अपने जीवन को एक नया मुकाम देती हैं। देशकाल एवं वातावरण की दृष्टि से इस अम्लघात संग्रह की कहानियां सफल हैं और अपने उद्देश्य का पोषण करने में सक्षम रही हैं।

	जुलै	अगस्त	सितंबर	अक्टूबर	नवंबर	दिसंबर	जनवरी	फरवरी	मार्च	अप्रैल	मई	जून
कुल कर्म/24 घंटे में	14679/16	20145/16	23,066/17	8025/19	18775	3908/6	2451/13	2413/02	3825/1	1983/00	18654/61	
सक्रिय कर्म/24 घंटे में	200/00	234/28	33/12/23	89/1	206/12	56/5	84/5	508/02	18/4	5/00	92/41	
नया कर्म/24 घंटे में	13913/14	19251/44	23,732/23	7966/19	5511/16	3275/1	2285/08	1338/08	3711/5	1977/1	17284/101	
कुल वेत/24 घंटे में	562/2	659/00	972/00	254/1	159/1	75/0	88/010	167/00	97/0	102/00	25/1	
कुल वेत/24 घंटे में	355652/2423	500642/2194	556441/2301	289699/201	59450/100	58183/120	92278/200	112069/713	81040/436	99654/714	119000/1000	

जड़ों से जोड़ने के लिए म्यांमार में हिंदी के साथ सिखा रहे संस्कार

पंजाब, बिहार, उत्तराखंड व उत्तर प्रदेश के मूल निवासी वच्चे निःशुल्क सीख रहे हिंदी

1972 से पस चला स्कूल

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

1972 से पस चला स्कूल

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

विश्व हिंदी दिवस पर प्रिंटाप
 दुर्दिन सती - बडिया

हिंदी का श्री इन वन फार्मूला

श्री इन वन फार्मूला

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

इंटरनेट मीडिया ने हिंदी के विकास को पंख लगा दिए

श्री इन वन फार्मूला

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

श्री इन वन फार्मूला
 दुर्दिन सती - बडिया

एक नजर में

एक नजर में
 दुर्दिन सती - बडिया

एक नजर में
 दुर्दिन सती - बडिया

सीआइएसएफ जवान के परिवार को बंधक बनाकर हथियार लूटे

खडूर साहिब करस्ते में चार नकाबपोश हुटर्स ने की वारदात

खडूर साहिब करस्ते में चार नकाबपोश हुटर्स ने की वारदात

खडूर साहिब करस्ते में चार नकाबपोश हुटर्स ने की वारदात

खडूर साहिब करस्ते में चार नकाबपोश हुटर्स ने की वारदात

कारोबार के परिवार पर सिद्धू के करीबी भिदू मदान ने किया हमला

आज, अजयल

आज, अजयल
 दुर्दिन सती - बडिया

आज, अजयल
 दुर्दिन सती - बडिया

मिल्कीमोज़ो
 दुर्दिन सती - बडिया

मलती से भारत में पुरो छह फाक बुक

मलती से भारत में पुरो छह फाक बुक
 दुर्दिन सती - बडिया

मलती से भारत में पुरो छह फाक बुक
 दुर्दिन सती - बडिया

मुख्तार अंसारी को पंजाब से ले जाने के लिए पहुंची उग्र पुलिस

जयपुर, राजस्थान

मुख्तार अंसारी को पंजाब से ले जाने के लिए पहुंची उग्र पुलिस

मुख्तार अंसारी को पंजाब से ले जाने के लिए पहुंची उग्र पुलिस

मुख्तार अंसारी को पंजाब से ले जाने के लिए पहुंची उग्र पुलिस

उद्योग विनाम वन बुक है भद्राचार का अड्डा : सूद

जयपुर, राजस्थान

उद्योग विनाम वन बुक है भद्राचार का अड्डा : सूद
 दुर्दिन सती - बडिया

उद्योग विनाम वन बुक है भद्राचार का अड्डा : सूद
 दुर्दिन सती - बडिया

मिर्गीदोरे

मिर्गीदोरे
 दुर्दिन सती - बडिया

मिर्गीदोरे
 दुर्दिन सती - बडिया

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन
 दुर्दिन सती - बडिया

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन
 दुर्दिन सती - बडिया

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

सत्तर हजार लोगों ने गलत तरीके से लगवाई पेंशन

ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਅੰਗ

ਮੂਲ : ਸੁਧਾ ਓਮ ਢੀਗਰਾ ਅਨੁ : ਪ੍ਰ. ਨਵ ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ

ਗ ਡੁਗ ਡੁਗ ਡੁਗ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਆਵਾਜ਼ ਖਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ। ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਰਤ-ਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਚਪਨ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ। ਆਵਾਜ਼ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਬਹੁਤ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਾ ਟੱਕ ਮਦਾਰੀ ਆਪਣੀ ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਟੱਕ ਮਦਾਰੀ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਦਰਸਕ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਕਦਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਟੱਕ ਆ ਗਈ। ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰਤਬ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਨੇਤਾ ਕਰਤਬ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਨਾਉਣੀਪਣ ਬੁੱਢ-ਬੁੱਢ ਟਪਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਦਾਰੀ ਦੀ ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਰ ਰਹੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਦਰਦ ਛਲਕਦਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ।

ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅੱਜ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ? ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਛੱਡ ਲਿਆ। “ਮੈਡਮ, ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸਭ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦਾ ਕੀ ਨੇਤਾ, ਕੀ ਅਭਿਨੇਤਾ, ਸਭ ਟੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਡੁਗ ਡੁਗ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਟੈਂਡਰਡ ਹੈ, ਭੁੱਖੇ ਪੇਟ ਦੀ

ਖਾਤਰ ਨੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਭ ਤਾਂ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਨਹਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਨੇਤਾ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਭਿਨੇਤਾ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਤਾਲ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਬੋਕਾਰੀ, ਮਹਿੰਗਾਈ ਨਾਲ ਜੁਝਦੇ ਹੋਏ, ਸੋਸਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ‘ਡੁਗ ਡੁਗ’ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਡੁਗ ਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਰਟੀ-ਅੰਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ-ਅੰਧ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੱਸ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪਰ ਬੁੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧੀ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ-ਗਲਤ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ? ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਬੇਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਖੁਰਾ-ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਬਹਿਕਾਵੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਭੁੱਖੇ ਢਿੱਡ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਦੋਂ ਤਕ ਸੋਚੇਗਾ। ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਦੋ ਵਕਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਧੰਦੇ ‘ਚ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਮਦਾਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮੈਡਮ ਜੀ! ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕੌਣ ਵੇਖਣ ਆਵੇਗਾ? ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।” ਮੈਂ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੇਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ। “ਤੇਨੂੰ ਸੋਸਲ-ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ? ਕੀ ਤੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਜਾਂ ਵੱਟਸਐਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ?” ਉਹ ਟੋਚੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, “ਮੈਡਮ, ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ‘ਚੋਂ ਆਏ ਲੱਗਦੇ ਹੋ।” “ਹਾਂ, ਕਿਉਂ?” “ਇੰਡੀਆ ਬਹੁਤ ਐਡਵਾਂਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਡਮ ਜੀ। ਫੇਸਬੁੱਕ, ਵੱਟਸਐਪ ਅਤੇ ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁਣ ਸਟੇਟਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਵੀ ਹੈ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ।”

“ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ”
“ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿੱਚ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।” ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਬਲਬ ਜਗ ਪਏ ਇਹ ਜਵਾਬ ਕਿਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ “ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ

ਇੱਕ ਟੀਵੀ ਸ਼ੋਅ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਮਿਟ ਰਹੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੀ” “ਜੀ ਮੈਡਮ। ਇੱਕ ਅਮਰੀਕਨ ਨੇ ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਖੁਲਾ ਲਿਆ। ਵਿਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਮਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਕਾਰਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਮੈਡਮ” ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ। “ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਵੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਹੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ?”

“ਮੈਡਮ, ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਸਟਮ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਗਿਫਟ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੈ ਲਏ ਕਿ ਇੱਕ ਮਦਾਰੀ ਕੋਲ ਇੰਨੇ ਮਹਿੰਗੇ ਗਿਫਟ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ। ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਟੈਕਸ ਵਿਚ ਡਾਲਰ ਖੋਹ ਲਏ। ਫਿਰ ਜੋ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਤੇ ਟੈਕਸ ਵੱਖਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਡਮ, ਗਰੀਬ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਸੁੱਕੀ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਿੰਗਾਈ, ਗਰੀਬੀ, ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਗਰੀਬ ਜੋ ਬੜੀ-ਬਹੁਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਝੱਟ ਉਸ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕਈ ਮੇਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਉਥੇ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਦੇ ਹੀ ਟੈਕਸ ਦੀ ਬੱਚਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਗਰੀਬ ਦੀ ਨਹੀਂ।”

“ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰਾਫੋਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਆਨਲਾਈਨ ਹੈ।” ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਿਆ, “ਮੈਡਮ ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਗਏ ਸੀ?” “1982 ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਹੈ?” “ਇਸੇ ਲਈ, ਏਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹੋ। ਮੈਡਮ, ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਵੀ ਤੋੜੇ ਹੋ। ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਥੇ ਵੀ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਏ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਡੁਬੇਗਾ।”

ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਉੱਠ ਖੜਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।

“ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਲਿਆਵਾਂ, ਉਹ ਭੁੱਖਾ ਹੈ।” ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਵੀ ਉੱਠ ਗਿਆ, ਉਹ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। “ਮੈਡਮ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ, ਇਸ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।” “ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਲਈ ਦੇ ਰਹੀ ਆਂ ਇਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਦੇਵੀ।” “ਤਾਂ ਫਿਰ ਲਿਫਾਫੇ ‘ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿਓ। ਮੈਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਲਿਫਾਫਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ। ਮੈਂ ਲਿਫਾਫੇ ‘ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੜਾਏ। ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਉਹਦੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜ ਕੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਤਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਥੇ ਖੜੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ, ਕੀ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਹਟਾ ਸਕੇਗੀ? ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਵੇਰ ਆਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਸਵੇਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਖੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜਨ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਚਮਗਿੱਦੜਾਂ ਤੋਂ ਜਨਤਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈ ਸਕੇਗੀ?

ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇੱਕ ਕਾਰ ਲੰਘੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਾਣਾ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ- ‘ਵੱਧ ਸੁਭਾ ਕਰੀ ਤੇ ਆਏਗੀ’ ਅਮਰੀਕਾ।
e-mail: sudhadrishti@gmail.com

#ਅਨੁ : ਪ੍ਰ. ਨਵ ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੋਸਟਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਅਕਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ-151302 (ਬਠਿੰਡਾ) ਸੰਪਰਕ: 9417692015

ਵੋਹ ਸੁਧਾ ਕਭੀ ਤੋ ਆਏਗੀ

ਫੁਗਫੁਗੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ। ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਪਿੱਛ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ। ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਰਤ ਫੌਰੀ ਦੌਰਾਨ ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਚਪਨ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ। ਆਵਾਜ਼ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਵੱਖਿਆ। ਇਕ ਖੁੱਬੇ ਥੋੜ ਹੋਣਾ ਇਕ ਮਦਾਰੀ ਆਪਣੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜਮ੍ਹਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਦਰਬਕ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਕਦਰਵਾਨ ਨਹੀਂ... ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਰੌਣਕ ਆ ਗਈ। ਫੁਗਫੁਗੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰਤਬ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗਿਆ। ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਚੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਨੇੜਾ ਕਰਤਬ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨੇੜਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਣਾਉਣੀਪਣ ਟਪਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਮਦਾਰੀ ਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਰ ਰਹੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਦਰਦ ਫਲਕਦਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅੱਜ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ...” ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਿਆ।
 ‘ਮਿਡਮ, ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸਭ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਕਿਸੇ ਕਿੱਲ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦਾ... ਕੀ ਨੇੜਾ, ਕੀ ਅਭਿਨੇਤਾ, ਸਭ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੱਖਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ‘ਫੁਗ ਫੁਗ’ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹਰੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਟੇਂਡਰਡ ਹੈ, ਖੁੱਬ ਪੇਟ ਦੀ ਖਾਡਰ ਨੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਥਾਕੀ ਸਭ ਤਾਂ... ਨੇੜਾ

ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਭਿਨੇਤਾ ਪਿਸੇ ਦੀ ਡਾਲ ‘ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਬੇਕਾਰੀ, ਮਹਿੰਗਾਈ ਨਾਲ ਜੁਝਦੇ ਹੋਏ ਸਿੱਧਲ ਮੀਡੀਆ ‘ਤੇ ‘ਫੁਗ ਫੁਗ’ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਵਫ਼ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਰਟੀ-ਅੰਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ-ਅੰਧ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੱਸ ਜਮ੍ਹਰੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਖੁੱਬੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਖੁੱਬੀ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ-ਗਲਰ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ? ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਬੇਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ-ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਬਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਖੁੱਬ ਪੇਟ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਦੋਂ ਤਕ ਸੰਵੇਗਾ? ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਦੋ ਵਰਤ ਦੀ ਠੋਟੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੀ। ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਧੰਦੇ ‘ਚ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਮਦਾਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮਿਡਮ ਜੀ: ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕੌਣ ਵੇਖਣ ਆਵੇਗਾ? ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।’
 ਮੈਂ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੋਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ।
 “ਤੇਨੂੰ ਸਿੱਧਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ? ਕੀ ਤੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਜਾਂ ਵ੍ਹਾਟਸਐਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ?”
 ਉਹ ਟੋਚੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾਇਆ,

“ਮਿਡਮ, ਰੁਸੀ ਵਿਦੇਸ਼ ‘ਚੋਂ ਆਏ ਲੱਗਦੇ ਹੋ।’
 ‘ਹਾਂ, ਕਿਉਂ?’
 ‘ਇੰਡੀਆ ਬਹੁਤ ਐਡਵਾਂਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਿਡਮ ਜੀ: ਫੇਸਬੁੱਕ, ਵ੍ਹਾਟਸਐਪ ਅਤੇ ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ‘ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁਣ ਸਟੇਟਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹਰਾ ਵੀ ਹੈ ਫੇਸਬੁੱਕ ‘ਤੇ।’
 ‘ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ...।’
 ‘ਬੱਪਿਉਟਰ ਵਿੱਚ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।’
 ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਬੱਤੀ ਜਗ ਪਈ...ਇਹ ਜਵਾਬ ਕਿਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ...
 ‘ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਕ ਟੀਚੀ ਐਫ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਮਿਟ ਰਹੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੀ...’
 ‘ਜੀ ਮਿਡਮ! ਇਕ ਅਮਰੀਕੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹਰੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਖੁਲਾ ਲਿਆ। ਵਿਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਡਗੀਬਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਖੁੱਬ ਮਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਕਾਰਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਮਿਡਮ...’ ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ।
 ‘ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਵੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ?’

‘ਮਿਡਮ, ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ... ਏਅਰਪੋਰਟ ‘ਤੇ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਸਟਮ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਰੋਹਕੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੈ ਲਏ ਕਿ ਇਕ ਮਦਾਰੀ ਕੋਲ ਇੰਨੇ ਮਹਿੰਗੇ ਗਿਫਟ ਰਿਥਿ ਆਏ! ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਟੈਕਸ ਵਿਚ ਡਾਲਰ ਖੋਹ ਲਏ। ਫਿਰ ਜੇ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ, ਉਸ ‘ਤੇ ਟੈਕਸ ਵੱਖਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਿਡਮ, ਡਗੀਬ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਸੁੱਕੀ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਿੰਗਾਈ, ਡਗੀਬੀ, ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਡ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ, ਖੋਈਮਾਨੀ ਨਾਲ ਨਡਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਡਗੀਬ ਜੋ ਬੇੜੀ-ਬਹੁਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਝੰਟ ਉਸ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕਈ ਮੋਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਦੇ ਹੀ ਟੈਕਸ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਡਗੀਬ ਦੀ ਨਹੀਂ।’
 ‘ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰਾਵੇਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਆਨਲਾਈਨ ਹੈ।’
 ਉਹ ਚੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਿਆ, “...ਮਿਡਮ, ਰੁਸੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਗਏ ਸੀ?”
 “1982 ਵਿਚ... ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਹੈ?”
 ‘ਇਸੇ ਲਈ, ਏਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਕੇ ਰੁਸੀ ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਖੁੱਲ ਗਏ ਹੋ। ਮਿਡਮ, ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਵੀ ਰੱਬ ਹੈ। ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਏ ਹਨ। ਡ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਫੁੱਝੇਗਾ...।’ ਕਹਿ

ਕੇ ਉਹ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।
 ‘ਜਮ੍ਹਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਲਿਆਵਾਂ, ਉਹ ਖੁੱਬਾ ਹੈ।’ ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹਰਾ ਵੀ ਉੱਠ ਗਿਆ, ਉਹ ਸੁੱਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।
 ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਇਕ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
 ‘ਮਿਡਮ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ, ਇਸ ‘ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।’
 ‘ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਮ੍ਹਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਲਈ ਦੇ ਰਹੀ ਆਂ... ਇਹਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਦੇਵੀ।’
 ‘ਤਾਂ ਫਿਰ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ‘ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿਓ। ਮੈਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।’
 ਮੈਂ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ। ਮੈਂ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ‘ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੜਾਏ।
 ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹਰਾ ਉਹਦੀ ਉਗਲੀ ਵਫ਼ ਕੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ।
 ਉਹ ਤਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ, ਕੀ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਡ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ, ਖੋਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਹਟਾ ਸਕੇਗੀ? ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਰਕਾਰ ਆਵੇਗੀ ਜਿਸ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਖੁੱਬੀ ਰਹੀ ਜਕੜਨ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਿੱਠ ਚਮਗਿੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਜਨਤਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈ ਸਕੇ...
 ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਲੰਘੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਾਣਾ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ: ‘ਵੋਹ ਸੁਧਾ ਕਭੀ ਤੋ ਆਏਗੀ...’
ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ: ਪ੍ਰੋ. ਨਵ ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ
 ਸੰਪਰਕ: 94178-93015

ਫੁਗ... ਫੁਗ... ਫੁਗਫੁਗੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਖਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ। ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਰਤ-ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਚਪਨ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ। ਆਵਾਜ਼ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਬੋਹੜ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਾ ਇੱਕ ਮਦਾਰੀ ਆਪਣੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਦਰਸ਼ਕ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਕਦਰਦਾਨ ਨਹੀਂ... ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਰੋਟਕ ਆ ਗਈ। ਫੁਗਫੁਗੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰਤਬ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਨੇਤਾ ਕਰਤਬ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਨਾਉਟੀਪਣ ਬੁੱਢ-ਬੁੱਢ ਟਪਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਦਾਰੀ ਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਰ ਰਹੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਦਰਦ ਛਲਕਦਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅੱਜ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ?...” ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਿਆ।

“ਮੈਡਮ, ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦਾ... ਕੀ ਨੇਤਾ, ਕੀ ਅਭਿਨੇਤਾ, ਸਭ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ‘ਫੁਗ ਫੁਗ’ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਟੈਂਡਰਡ ਹੈ, ਭੁੱਖੇ ਪੇਟ ਦੀ ਖਾਤਰ

ਨੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਭ ਤਾਂ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਨਹਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਨੇਤਾ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਭਿਨੇਤਾ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਲ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਬੇਕਾਰੀ, ਮਹਿੰਗਾਈ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ, ਸੋਸਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ‘ਫੁਗ ਫੁਗ’ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਸਾਹੀਣ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਰਟੀ-ਅੰਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ-ਅੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੱਸ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪਰ ਬੁੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧੀ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ-ਗਲਤ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ? ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਬੇਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਬਹਿਕਾਵੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਭੁੱਖੇ ਢਿੱਡ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਦੋਂ ਤਕ ਸੌਂਵੇਗਾ! ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਦੋ ਵਕਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਧੰਦੇ ‘ਚ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਮਦਾਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮੈਡਮ ਜੀ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕੌਣ ਵੇਖਣ ਆਵੇਗਾ? ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। “ਮੈਂ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ

ਹੋਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ।

“ਤੇਨੂੰ ਸੋਸਲ-ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਕੀ

ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਅੰਗ - ਵੋਹ ਸੁਧਾ ਕਭੀ ਤੋ ਆਏਗੀ

ਪਤਾ? ਕੀ ਤੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਜਾਂ ਵਾਟਸਐਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ?”

ਉਹ ਟੋਚੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, “ਮੈਡਮ, ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ‘ਚੋਂ ਆਏ ਲੱਗਦੇ ਹੋ।”

“ਹਾਂ, ਕਿਉਂ?”

“ਇਡੀਆ ਬਹੁਤ ਐਡਵਾਂਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਡਮ ਜੀ। ਫੇਸਬੁੱਕ, ਵਾਟਸਐਪ ਅਤੇ ਇਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁਣ ਸਟੇਟਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਵੀ ਹੈ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ।”

“ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ...”

“ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿੱਚ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।”

ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਬਲਬ ਜਗ ਪਏ... ‘ਇਹ ਜਵਾਬ ਕਿਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ...’

“ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇੱਕ ਟੀਵੀ ਸ਼ੋਅ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਮਿਟ ਰਹੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੀ...”

“ਜੀ ਮੈਡਮ। ਇੱਕ ਅਮਰੀਕਨ

ਨ ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਬੁਲਾ

ਲਿਆ। ਵਿਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਮਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਕਾਰਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਮੈਡਮ...” ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ।

“ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਵੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ?”

“ਮੈਡਮ, ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ... ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਸਟਮ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਗਿਫਟ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੈ ਲਏ ਕਿ ਇੱਕ ਮਦਾਰੀ ਕੋਲ ਇਨੇ ਮਹਿੰਗੇ ਗਿਫਟ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ! ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਟੈਕਸ ਵਿਚ ਡਾਲਰ ਖੋਹ ਲਏ। ਫਿਰ ਜੋ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਤੇ ਟੈਕਸ ਵੱਖਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਡਮ, ਗਰੀਬ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਸੁੱਕੀ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਿੰਗਾਈ,

ਗਰੀਬੀ, ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਕ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਗਰੀਬ ਜੇ ਬੋੜੀ-ਬਹੁਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਝੱਟ ਉਸ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕਈ ਮੋਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਦੇ ਹੀ ਟੈਕਸ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਗਰੀਬ ਦੀ ਨਹੀਂ।”

“ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰਾਫੋਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਆਨਲਾਈਨ ਹੈ।”

ਉਹ ਚੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਿਆ, “...ਮੈਡਮ ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਗਏ ਸੀ?”

“1982 ਵਿੱਚ... ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਹੈ?”

“ਇਸੇ ਲਈ, ਏਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹੋ। ਮੈਡਮ, ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਏ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਭੁੱਬੇਗਾ...।” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਉੱਠ ਖੜਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।

“ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਲਿਆਵਾਂ, ਉਹ ਭੁੱਖਾ ਹੈ।” ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਵੀ ਉੱਠ ਗਿਆ, ਉਹ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। “ਮੈਡਮ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਮਾਸ਼ਾ

ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ, ਇਸ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।”

“ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਲਈ ਦੇ ਰਹੀ ਆਂ... ਇਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਦੇਵੀ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਲਿਫਾਫੇ ‘ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿਓ। ਮੈਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਲਿਫਾਫਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ। ਮੈਂ ਲਿਫਾਫੇ ‘ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੜਾਏ।

ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਉਹਦੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜ ਕੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ।

ਉਹ ਤਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਖੜੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ, ਕੀ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਕ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਹਟਾ ਸਕੇਗੀ? ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਵੇਰ ਆਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਸਵੇਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜਨ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਚਮਗਿੱਦੜਾਂ ਤੋਂ ਜਨਤਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈ ਸਕੇਗੀ?...

ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇੱਕ ਕਾਰ ਲੰਘੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਾਣਾ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ- ‘ਵੋਹ ਸੁਧਾ ਕਭੀ ਤੋ ਆਏਗੀ...’

ਮੂਲ: ਸੁਧਾ ਓਮ ਚੌਗਰਾ, ਅਮਰੀਕਾ।

ਅਨੁ : ਪ੍ਰ. ਨਵ ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੋਸਟਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਅਕਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ-151302 (ਬਠਿੰਡਾ) 9417692015.

ਵੇਹ ਸੁਧਾ ਕਭੀ ਤੋ ਆਏਗੀ

ਫੁਗ... ਫੁਗ... ਫੁਗਫੁਗੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਖਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ। ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਰਤ-ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਚਪਨ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ। ਆਵਾਜ਼ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਬੋਹੜ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਾ ਇੱਕ ਮਦਾਰੀ ਆਪਣੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਦਰਬਕ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਕਦਰਦਾਨ ਨਹੀਂ... ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਰੋਣਕ ਆ ਗਈ। ਫੁਗਫੁਗੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰਤਬ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਨੇਤਾ ਕਰਤਬ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਨਾਉਟੀਪਣ ਬੁੱਢ-ਬੁੱਢ ਟਪਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਦਾਰੀ ਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਰ ਰਹੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਦਰਦ ਛਲਕਦਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤਾ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅੱਜ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ?...” ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਿਆ।

“ਮੈਡਮ, ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦਾ... ਕੀ ਨੇਤਾ, ਕੀ ਅਭਿਨੇਤਾ, ਸਭ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ‘ਫੁਗ ਫੁਗ’ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਟੈਂਡਰਡ ਹੈ, ਭੁੱਖੇ ਪੇਟ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਭ ਤਾਂ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਨਹਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਨੇਤਾ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਭਿਨੇਤਾ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਤਾਲ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਬੇਕਾਰੀ, ਮਹਿੰਗਾਈ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ, ਸੋਸਲ ਮੀਡੀਆ ਤੇ ‘ਫੁਗ ਫੁਗ’ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਫੁਗਫੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਰਟੀ-ਅੰਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ-ਅੰਧ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੱਸ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪਰ ਬੁੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧੀ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ-ਗਲਤ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ? ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਬੇਸਮਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਖੁਰਾ-ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ।

	<p>ਸੁਲ : ਸੁਧਾ ਓਮ ਦੀਗਰਾ</p> <p>ਅਸ਼ੀਰਾ</p> <p>sudhadrishiti@gmail.com</p>	
ਅਨੂ: ਪ੍ਰੋ. ਨਵ ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ		

ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਬਹਿਕਾਵੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ। ਭੁੱਖੇ ਢਿੱਡ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਦੋਂ ਤਕ ਸੌਂਵੇਗਾ। ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਦੋ ਵਕਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਧੰਦੇ ‘ਚ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਮਦਾਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮੈਡਮ ਜੀ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕੌਣ ਵੇਖਣ ਆਵੇਗਾ? ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।”

ਵਿਅੰਗ

ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੇਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ।

“ਤੈਨੂੰ ਸੋਸਲ-ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ? ਕੀ ਤੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਜਾਂ ਵਾਟਸਐਪ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ?”

ਉਹ ਟੋਚੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, “ਮੈਡਮ, ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ‘ਚੋਂ ਆਏ ਲੱਗਦੇ ਹੋ।”

“ਹਾਂ, ਕਿਉਂ?”

“ਇੰਡੀਆ ਬਹੁਤ ਐਡਵਾਂਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਡਮ ਜੀ। ਫੇਸਬੁੱਕ, ਵਾਟਸਐਪ ਅਤੇ ਇਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁਣ ਸਟੇਟੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਵੀ ਹੈ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ।”

“ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ...”

“ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿੱਚ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।”

ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਬਲਬ ਜਗ ਪਏ... ‘ਇਹ ਜਵਾਬ ਕਿਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ...’

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇੱਕ ਟੀਵੀ ਸ਼ੋਅ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਮਿਟ ਰਹੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੀ...”

“ਜੀ ਮੈਡਮ। ਇੱਕ ਅਮਰੀਕਨ ਨੇ ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਵਿਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਮਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਕਾਰਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ

ਹਾਂ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਮੈਡਮ...” ਗੱਲ ਖਤਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ।

“ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਵੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ?”

“ਮੈਡਮ, ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ... ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ

ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਸਟਮ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਗਿਫਟ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੈ ਲਏ ਕਿ ਇੱਕ ਮਦਾਰੀ ਕੋਲ ਇੰਨੇ ਮਹਿੰਗੇ ਗਿਫਟ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ! ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਟੈਕਸ ਵਿਚ ਡਾਲਰ ਖੋਹ ਲਏ। ਫਿਰ ਜੋ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਵੱਖਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਡਮ, ਗਰੀਬ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਸੁੱਕੀ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਿੰਗਾਈ, ਗਰੀਬੀ, ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਗਰੀਬ ਜੋ ਬੋੜੀ-ਬਹੁਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਝੱਟ ਉਸ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕਈ ਮੋਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਦੇ ਹੀ ਟੈਕਸ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਗਰੀਬ ਦੀ ਨਹੀਂ।”

“ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਆਨਲਾਈਨ ਹੈ।”

ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਿਆ, “...ਮੈਡਮ ਤੁਸੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਕਦੋਂ ਗਏ ਸੀ?”

“1982 ਵਿੱਚ... ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਹੈ?”

“ਇਸੇ ਲਈ, ਏਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹੋ। ਮੈਡਮ, ਭਾਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਏ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ

ਫੁੱਝੇਗਾ...।” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।

“ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਲਿਆਵਾਂ, ਉਹ ਭੁੱਖਾ ਹੈ।” ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਵੀ ਉੱਠ ਗਿਆ, ਉਹ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਇੱਕ ਲਿਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਡਮ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ, ਇਸ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।”

“ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਮ੍ਹੂਰੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਲਈ ਦੇ ਰਹੀ ਆਂ... ਇਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖੁਆ ਦੇਵੀ।”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਲਿਫਾਫੇ ‘ਚੋਂ ਪੇਸ਼ੇ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿਓ। ਮੈਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਲਿਫਾਫਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ। ਮੈਂ ਲਿਫਾਫੇ ‘ਚੋਂ ਪੇਸ਼ੇ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੜਾਏ।

ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਜਮ੍ਹੂਰਾ ਉਹਦੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜ ਕੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ।

ਉਹ ਤਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ, ਕੀ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਹਟਾ ਸਕੇਗੀ? ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਰਕਾਰ ਆਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਖੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜਨ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਚਮਗਿੱਦੜਾਂ ਤੋਂ ਜਨਤਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈ ਸਕੇਗੀ?... ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇੱਕ ਕਾਰ ਲੰਘੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਾਣਾ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ- ‘ਵੇਹ ਸੁਧਾ ਕਭੀ ਤੋ ਆਏਗੀ...’

ध्यान एवं प्रस्तुति :
डॉ. रमनिवास 'मनव'

श्रीमती सुधा ओम दींगरा

सैंट कैथेरिना (अमेरिका)

शिवली श्रीमती सुधा ओम दींगरा प्रवासी हिन्दी-साहित्यकारों में सर्वाधिक परिचित, प्रतिष्ठित और पुस्तकृत रचनाकार कही जा सकती हैं। हिन्दी भाषा और साहित्य के विकास में इनके बहुमुखी योगदान और विशिष्ट उपलब्धियों को देखकर अधस्तन होता है। बहुआयामी कृतित्व की धनी सुधा जी के तीन कविता-संग्रह, सात कहानी-संग्रह, दो उपन्यास, एक निबंध-संग्रह, एक साक्षात्कार-संग्रह तथा अठ संपादित कृतियां प्रकाशित हो चुकी हैं। सात संकल्पनों में भी इनकी कविताएं, लघुकथाएं, कहानियां और आलेख संकलित हो चुके हैं। इनकी अनेक रचनाएं पंजाबी, अंग्रेजी आदि भाषाओं में अनुदित हो चुकी हैं, वहीं आग्ने भी कई पंजाबी पुस्तकों का हिन्दी में अनुवाद किया है। आप कुशल संपादक भी हैं, आपने अमेरिका की प्रतिष्ठित पत्रिका 'हिन्दी-धराना' का सात वर्षों तक संपादन किया, वहीं अब अगामी पत्रिका 'दिनेम स्वर' की आप मुख्य संपादक तथा प्रकाशक हैं। आप एक सफल निर्देशक और श्रेष्ठ अभिनेत्री भी हैं। अमेरिका में रमनीला का संघन प्रारंभ करने तथा उसे लोकप्रिय बनाने का श्रेय तो आपको प्राप्त है ही, 250 से अधिक कवि-सम्मेलनों का आयोजन भी आप कर चुकी हैं। आपके व्यक्ति त्व और कृतित्व पर भी कई कृतियां प्रकाशित हो चुकी हैं। अनेक प्रतिष्ठित राष्ट्रीय-अंतरराष्ट्रीय पुरस्कारों से पुस्तकृत सुधा जी वर्तमान में, 'डींगरा कैथेरिनी फाउंडेशन के मध्यम से, 'दिनेम स्वर' पत्रिका का प्रकाशन, साहित्यिक पुरस्कार का संचालन तथा विभिन्न कार्यक्रमों का आयोजन कर हिन्दी भाषा, साहित्य और शिक्षा तथा भारतीय संस्कृति के विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निभा रही हैं। आपको अमेरिका में भारत का सांस्कृतिक दूत कहा जाए, तो अतिशयोक्ति नहीं होगी।

सुधा ओम दींगरा जी एक श्रेष्ठ लघुकथाकार भी हैं। आपकी लघुकथाएं मर्मिक होती हैं तथा पाठक पर गहरी छाप छोड़ती हैं। 'एक ही रचनाकार' स्तंभ के अंतर्गत आज प्रस्तुत है इनकी प्रिनिधि लघुकथाएं।

श्रीमती सुधा ओम दींगरा की लघुकथाएं

1. वीफूकेस में राष्ट्र-प्रेम

आप हिन्दी में उत्तर क्यों दे रहे हैं, जबकि हम आपको पंजाब अंग्रेजी में पूछ रहे हैं? साक्षात्कार करने वाले ने पूछा।

हमने विदेश से आपको हिन्दी बोलने के लिए नहीं बुलाया। साक्षात्कार बोर्ड के दूसरे सदस्य ने कहा।

श्रीमान आप मेरा जिस पत्र के लिए साक्षात्कार ले रहे हैं, वह जर्मनी विकास योजना के अंतर्गत आता है और जिसके लिए मुझे जर्मनी से तीसरा संवाद करना होगा। वह संवाद में अंग्रेजी में तो नहीं करनी, जर्मनी की भाषा में ही करनी और जिस राज्य के पत्र के लिए आपको मुझे बुलाया है, वहीं के लोग हिन्दी बोलते हैं। डॉ. कुमर शिवराज ने अत्यधिक विनम्रता से उत्तर दिया।

मिस्टर शिवराज आप हमें क्या समझाने की कोशिश कर रहे हैं? स्पष्ट इच्छा रखना। आपको इंटरव्यू इंग्लिश में ही देना पड़ेगा। हिन्दी का ज्ञान विदेशियों के लिए रहता। वहीं इसकी जरूरत है।

समझे करने में ठगवाई और असह्यता से उत्तर दिया।

मदरान जहाँ से आया हूँ, अंग्रेजी तो मैं वहीं हर समय बोलता हूँ। अगली विशेषता देश वसियों के साथ बहिनकर देश के लिए कुछ करना चाहता था। तोचता था, हाथ्य कुछ बदलना ला सचें। स्वदेश लौटकर अपने लोगों में अगली भाषा में काम करने के लिए इस पत्र को स्वीकार करना चाहता था। अब समझ में आया कि जर्मनी योजनाई क्यों इतनी तय्यन नहीं हो रही है और कैसे आप जैसे लोग तुच्छन प्रान कर रहे हैं। ऐसी कार्यप्रणाली में एबीकेए और लघुग्राम उद्योग की मेरी विशेषता भी कोई सहजता नहीं कर पागी। कहकर डॉ. कुमर शिवराज ने अगला शीफकेस उठाया, लघुप्रेम उठाने बंद किया और कमरे से बाहर धाले गए।

2. वेखबर

सबुन की मर्यादहक परमर्हदता ने, सिडरगाटन के छोटे-छोटे बच्चों को परिभ-निर्भन का ज्ञान देते हुए, समझना कि तुम्हारे सुनानों को कोई हल्य लगाए, तुम्हें डीटे, तुम्हारे सब कोई अनुभित हसकत करे, जो तुम्हें अघरी न लने वा तुम्हें कोई सरीरिक्त घोट पहुँचए, घाले वे मी-बाप ही क्यों न हों, तो फुलित को फ़ने करो वा टीघर से बरा करो। छोटे-छोटे बच्चों के दिग्म

बड़ी-बड़ी बातों से बहिन हो गए। विघर उच्छे बच्चों से उच्छे गए। बाधन-मुद्धि ने वह ज्ञान अपने हिसाब से वहन किया। पत्र ने कल उसे छपड मरे वे उसने टीघर को बरा दिया। उली का परिणम पत्र में हंगम हो रहा है।

समर्जिक कार्यकर्ता आका एक-एक कमत खलकर बच्चे का कमत बर-बर देना रही है। दूँड रही है कि कहीं कोई ऐसा सुत्तम मिल जाए, तकि मी-बाप दोषी साबित हो सके। बच्चे को परिघर से अलग करने की बात कही जा रही है और मैं दिल पर हल्य रखाकर रो रही हूँ। पत्र मी-बाप औँखों से अगली बात रकत करने की कोशिश कर रहे हैं। कार्यकर्ता की बातें तुन बच्चा ठगैला हो गया है। वह एक तरफ डठ-सहमन दुबका बैठ सोच रहा है कि शिकायत करने के बर उले मी-बाप से अलग कर पोषक-गृह में भेज दिया जाएगा। ऐसा तो गाइडेंस कार्डेस्तर ने नहीं बताया था। बाधन-मुद्धि और उच्छे गई। मी-बाप से अलग होना पड़ेगा, तुनकर बेचैन हो गया। टीघर पर बहुत गुरुरा आया, मैडम ने और लोगों को क्यों बरा दिया ? उसके मी-बाप तो बहुत अच्छे हैं। उले बहुत प्यार करते हैं। वह उन्हें छोड़कर कहीं नहीं जाएगा। वह कई दिनों से होमवर्क नहीं कर रहा था, तभी तो पत्र ने नुस्ते में एक छपड मरा था। उसने झूठ बोल था कि पत्र ने कई छपड मारे थे और पत्र रोज मरते हैं। वह तो चाहता था कि टीघर उसके पत्र को डंटे और पत्र उले होमवर्क के लिए न करे।

मैं रोने-रोते बहिन होने लगी। समझ-सँविका फनी लेने देड़ी। बच्चे को लग कि उसकी मैं मर रही हूँ। वह उसके बिना कैसे रहेगा? सा को कैसे लेएगा उसकी मैं उले हर बात पर घुमरी है, कहलियाँ सुनाती है। फनोउले डेरोडिलीने लेकर देते हैं। उसके साथ रिशिन, बहिन, साइकिनिंग के लिए जाते हैं।

वह जोर-जोर से रोते हुए थिगने लगा- मेरे मरने-पत्र को छोड़ दें। मैंने टीघर को झूठ बोल था। मेरे पत्र ने मुझे छपड नहीं मरे थे कहकर वह भगकर मैं से रिपट गया।

समझ-सँविका बच्चे का रोना देना पसीज गई। उसके अपने बच्चे उसकी औँखों के समने घूम गए।

बच्चे इत आ में परिणम से बेगुबर आनजने में कई बार झूठ बोल देते हैं। खुली फाइन को बंद करते हुए वह वह कहकर पत्र से बाहर निकल गई।

3. मूक भाषा

उसने पत्र के विश्वादे की शिडुकी कोलकर देना। नोकरीने मे टीक कहा था, सुअरी ने बच्चों को जन्म दिया है और वह अधमरी पड़ी है। कई दिनों से उसने शिडुकी बंद की हुई थी। नए पत्र बन रहे थे और एक कोने में शिडुकर ने फ़नानु-समन का डेर लगा रखा था। उस डेर पर अस-फस के घनों का कधरा भी इक्का होने लगा था और सब ही कुनों, सुअरों का जम्बड भी बंद गया था। वह शिडुकी से बाहर देना ही शिडुकि हो जाती। उसने शिडुकी को बंद रखा ही उचित समझा।

आज वह पैरवी नंदगी को नहीं बत सुअरी को देना रही थी। एक जधवा अधमरी पड़ी थी। उसने फटफट दूध में डेठ डाली और बाहर की ओर धल दी। नोकरीने मे रोका-मैडम सुअरी ने पैघ बच्चों को जन्म दिया था। सिर्फ एक बच्चा बचा है अब उसके साथ। घर बच्चों का पत्र नहीं कहीं धलने गए। इत हलता में अपने बच्चों को बच्चों के लिए सुअरी हमल कर सकती है। आज मर जाई।

पत्र वह जखी-जखी वहीं पहुँची। सुअरी ने धूलन उठाकर दकलीय वृष्टि से उसे देना। जिस बाल में वह दूध और डेठ भिलोकर आई थी, उसने सुअरी की ओर तरका दिया। बड़ी कठिनाई से उसने वह खाया। सुअरी के फल उसका बच्चा मैं की तरह ही निदाल पड़ा था। वह उसके सूखे सनो से दूध नहीं पी पाया था। कुछ दिन वह सुअरी को शिलवाती ली। उसके हल से बलवा राजन कारकर सुअरी लेहामंग हो गई और उसका बच्चा भी उसका दूध पीने लग गया।

उस दिन वह सुअरी के लिए हलवा लेकर गई, तो सुअरी उसे देना ही फूँड शिलने लगी और उसको इहारा-इहारा से अपने पीछे ले गई। छोड़ी दूर जाकर उसने जमीन खोदी और उसके घर बच्चे वहीं मरे पड़े थे। सुअरी की औँखों से फनी की धर बहने लगी। ऐसा लगा, एक मैं दूसरी मैं को अपना दर्द बत रही हूँ। मूक मी के औँख बल गए थे-कह, अब पहने आलीं, तो मेरे बच्चे बच जाते।

4. मर्यादा

बाइजी, पत्र रोज हलवा पैकर, मी को पीलेते हैं। आप सम-रम करती रहती हैं, उन्हें सेकती क्यों नहीं ? पोरी ने नारपनी से पूछा।

अरे तैत बप किली की सुना है, जो वह मेरे कहने पर बहू पर हल्य उठाने से रुक जाएगा और फिर पी-पली का मन्मन है, मैं बंध में कैसे खेल सकती हूँ। बाइजी ने बेमने मन से उत्तर दिया।

आप जब अपने कमरे में मैं की शिकायतें लगती हैं, तब तो वह आगली सरी बतें सुनते हैं। पी-पली की बात मैं कहीं रह गई है। रोज तपड्डा होता है। पोरी रुट होते बोरी।

वह काम से तीघा मेरे कमरे में आता है, तैरी मी को जलवा होती है, तुझे मे अगली मी की तरह, उसका, मेरे कमरे में आना अच्छा नहीं लगता। बाइजी तल्प्य हो चुकी थीं।

बाइजी, आप पत्र की मी हैं, अगला हफ सघने पहने हैं, पत्र आग के कमरे से शिडुकर, वह हलवा पीते हैं और मैं से लड़ने-झगड़ते हैं, उन्हें पीतते हैं, वह मलत है। पत्र को खेल बँडिडेन कि अगर आज मी पर हल्य उठाना, तो हम तीनों बहनें, मैं के साथ खड़ी हो जाईगी और जरूरत पड़ी, तो फुलित धने भी धली जाईगी, पत्र मी को पीतने नहीं देंगी।

हे राम, वह सब दिग्मने से पहने मुझे उठ क्यों नहीं लेता मेरा बेट बेघर अकेला-काला मेरा फेन होता, यह दिन तो न देना पड़ा, बप की मर्यादा रखाता।

जिस मर्यादा की बात करती हैं बाइजी ? मर्यादा अधमरी की ही नहीं, औरत की भी होती है।

सरकती परछाइयां

इस संग्रह की कविताएं दो संस्कृतियों के टकराव के साथ-साथ अस्तित्व और संघर्षमय जीवन के कटु यथार्थ को भी रेखांकित करती हैं। कहीं प्रवास की पीड़ा, वेदना, कुछ

संस्कती परछाइयां

सुधा ओम डींगरा

खोने का दर्द, कहीं गहन अनुराग के चित्र तो कहीं तनहाई को गहरा करने वाली अनुभूति है। कहीं पाईन वृक्ष के साए, दादी की चटाई की याद दिलाकर मुग्धकारी स्मृतियों के बहाने कवयित्री का अतीत के पन्ने पलटना बड़ा सुखद लगता है, जो पाठक से बरबस तादात्म्य स्थापित कर लेता है।

इनकी लंबी कविताएं केवल कविता नहीं हैं, यह पूरी नारी जाति की संघर्ष की गाथा है। एक सामान्य बात कि भारत हो या अमेरिका, संतान के प्रति मां का अनुराग और संघर्ष एक जैसा है। विषम परिस्थितियां दोनों को झिंझोड़ती हैं। सुधा की लंबी कविताओं में मार्मिक कथा जैसी गहरी कसक की अनुभूति होती है। इनमें भी श्रेष्ठ कथा जैसा दमखम, पठनीयता का अजस्र प्रवाह आश्चर्य करता है। इनका कथाकार

मन कविता-कथा के रेशे-रेशे को सहज संवेदना से भर देता है। कविताएं लंबी हो सकती हैं, लेकिन उनमें कथा-तत्त्व का समावेश और निर्वाह बेहतर है।

ये नए तेवर की कविताएं अपनी जीवंतता का अहसास कराने में सक्षम हैं तथा ये कविताएं अतीत की परछाइयों की तरह सहृदय पाठकों का पीछा करती हैं। परछाई के साथ जो उजाला जुड़ा है, वह स्मृतियों में आ कर हृदय को उद्वेलित करता है। अलग तेवर लिए इनकी क्षणिकाओं में भी हादसों के बाद सिलवटें छूट जाने का शाश्वत दुख है। सभी रचनाओं का भाव-वैविध्य कवयित्री के बहुआयामी जीवन-अनुभवों का साक्षी बन कर सामने आया है। सुधा की कविता की भावभूमि इकहरी होने के बावजूद संवेदनाओं से भरी है। वे कविता लिखते समय काफी सचेत रहती हैं। इसलिए शब्दों का चुनाव हो या मुहावरों का, वे हमेशा सजग रहती हैं।

सरकती परछाइयां : सुधा ओम डींगरा, शिवना प्रकाशन, पीसी लैब, सम्राट काम्पलैक्स बेसमेंट बस स्टैंड, सीहोर, मध्यप्रदेश; 150 रुपये।

सच को उजागर करती कहानियां

स्मिता

सुधा ओम ढींगरा का हाल ही में कहानी संग्रह 'सच कुछ और था' प्रकाशित हुआ है। संग्रह में कुल 11 कहानियां हैं। सुधा उन चंद्र प्रवासी कहानीकारों में हैं, जो वर्षों पूर्व विदेश में बस गए। हालांकि उनकी कहानियों में न तो बासीपन होता है और न ही भूमंडलीकरण के पूर्व के भारत की बेवजह तस्वीर होती है। सुधा ओम ढींगरा कहानियों के माध्यम से समाज के सच को उजागर करती हैं। यह सच भारत और अमेरिकी दोनों परिदृश्यों पर फिट बैठता है। पुराने और नए के बीच की कड़ी होती हैं उनकी कहानियां।

पहली कहानी 'अनुगूज' में बड़ी ही खूबसूरती से लेखिका ने सच और झूठ की उलझन में डूबती-उतरती नायिका मनप्रीत को चित्रित किया है। 'उसकी खुशबू' रहस्य और रोमांच से भरपूर कहानी है। परिदृश्यों को

इस तरह से रचा गया है कि पाठक देशी हो या विदेशी, अपनी कल्पना के आधार पर वह आसपास के माहौल को गढ़ सकता है। संग्रह की तीसरी और शीर्षक कहानी 'सच कुछ और था...' सबसे लंबी कहानी है, लेकिन इसकी रोचकता अंत तक बरकरार रहती है। चौथी कहानी 'पासवर्ड' में नायिका तन्वी और तकनीक के बहाने समाज के गिरते स्तर को रेखांकित किया गया है।

पांचवी कहानी 'तलाश जारी है' के माध्यम से लेखिका ने यह बताने की कोशिश की है कि देश बदलने से व्यक्ति का स्वभाव और उसकी मानसिकता नहीं बदलती है। एक बार फिर समय के साथ-साथ परिवर्तन को ही रेखांकित करती है

कहानी 'विकल्प'। इन कहानियों के अलावा, 'विष-बीज', 'काश ऐसा होता...', 'क्यों ब्याही परदेस...', 'और आंसू टपकते रहे...', 'बेघर सच' भी समसामयिक कहानियां हैं।

पुस्तक : सच कुछ और था
लेखक : सुधा ओम ढींगरा
प्रकाशक : शिवना प्रकाशन,
 सीहोर, म.प्र.
मूल्य : 250

विदेशी जमीं का सच

सा हित्य की कई विधाओं में हस्तक्षेप करने वाली सुधा ओम ढींगरा विदेशों में बसे भारतीयों के जीवन में झांककर देखती हैं और उनका हाल बयां करती हैं। उनका हालिया कहानी संग्रह 'सच कुछ और था' की कहानियां इसी का दस्तावेज हैं। उनकी कहानियां सिर्फ भावुक रेशों से बुनी नहीं हैं, इनमें क्रूर सच्चाई के खुरदरे धागे भी हैं, हालांकि उनकी बुनावट बेहद मुलायम है।

एनआरआई दूल्हों के पीछे विदेशी जमीं पर चली आई मासूम औरतों की चीखें उन्हें सुनाई देती हैं। इन शादियों के पीछे के विकृत सच को इस संग्रह की पहली कहानी 'अनुगूँज' सामने रखती है। कहानी 'पासवर्ड' पुरुष का दर्द और स्त्री

पुस्तक: सच
कुछ और था...

लेखक: सुधा
ओम ढींगरा

प्रकाशक:
शिवना, सीहोर

(म.प्र.)

मूल्य: 250

का छल बयां करती है। कहानी 'उसकी खुशबू' एक छाया की तरह आगे बढ़ती है। शीर्षक कहानी 'सच कुछ और था' भी ऐसी ही एक कहानी है, जो विदेशी जमीं पर बसने वाले भारतीयों की मानसिकता का चित्रण करती है।

उमा

दिनांक: 14 सितंबर 2019

विदेश में हिंदी की अमृतधारा बहा रही जालंधर की बेटी

उत्तर का एक बड़ा हिंदी बोलचाल की बेटी है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है।

उत्तर का एक बड़ा हिंदी बोलचाल की बेटी है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है।

जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है।

आज भी जारी हिंदी का संघर्ष

कौन सा संघर्ष है? हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष।

हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष। हिंदी का संघर्ष।

जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है।

जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है। जहाँ अमृतधारा बहा रही है।

मिलाप चौक पर पहले होता था मैदान

मिलाप चौक पर पहले होता था मैदान। मिलाप चौक पर पहले होता था मैदान।

हिंदी के एक हठमय अर्थ और अर्थ का अर्थ - मुकुल

हिंदी के एक हठमय अर्थ और अर्थ का अर्थ - मुकुल। हिंदी के एक हठमय अर्थ और अर्थ का अर्थ - मुकुल।

कम की दुकान

कम की दुकान। कम की दुकान। कम की दुकान। कम की दुकान।

साहित्य प्रेम ने खुलवाई दुकान

साहित्य प्रेम ने खुलवाई दुकान। साहित्य प्रेम ने खुलवाई दुकान।

खंडहर बन गया दिल्ली का एक महान स्मारक

खंडहर बन गया दिल्ली का एक महान स्मारक। खंडहर बन गया दिल्ली का एक महान स्मारक।

15 दिनांकित दिल्ली की 150 साल की यादगार

1857 की क्रांति का स्मरण

दुर्ग के स्मरण

धरौहर

लुधियाना को नाम देने वाला किला खुद ही ढूंढ रहा अपने निशां

अपने-अपने भारत के साथ हम सब वतन के सिपाही

अक्सर लोग यह सोचते हैं कि जो व्यक्ति विदेश चले जाते हैं, वे अपने देश को भूल जाते हैं या उनके मन में देश के प्रति प्रेम नहीं होता, तभी वे देश छोड़कर जाते हैं। देश छोड़कर जाने के कई कारण होते हैं, उन पर न जाकर मैं यह कहना चाहूंगी कि देश की धड़कन के साथ यहां हम सबके दिल धड़कते हैं। कोई दिन, त्योहार ऐसा नहीं, जिसे यहां उत्साह और उल्लास से मनाया नहीं जाता। अब स्वतंत्रता दिवस को ही लीजिए, हर वर्ष अमेरिका में इसे धूमधाम से मनाया जाता है। अमेरिका की भौगोलिक स्थिति ऐसी है कि यह बहुत फैला हुआ देश है। फिर भी यहां हर प्रदेश के हर शहर में स्वतंत्रता दिवस मनाया जाता है। जिसकी पहले से तैयारी शुरू हो जाती है। मैं नॉर्थ कैरोलाइना के मोर्रिस्विल शहर में रहती हूं। यहां पर हिंदी विकास मंडल शहर की

सुधा ओम डींगरा

नार्थ कैरोलाइन
(यूएसए) से

तमाम संस्थाओं, सोसाइटीज और शहर की सरकार के साथ मिलकर कई महीने पहले से स्वतंत्रता दिवस की तैयारी शुरू कर देता है। 15 अगस्त को एक सड़क खाली करवा दी जाती है, जिस पर परेड निकलती है। इसमें भारत के हर प्रदेश के प्रतिनिधि अपनी वेश-भूषा में होते हैं। शहर के मेयर और हिंदी विकास मंडल के संस्थापक डॉ. गंगाधर शर्मा भारत के झंडे के साथ-साथ नॉर्थ कैरोलाइना और अमेरिका का झंडा फहराते

हैं। देशभक्ति के गीतों पर बच्चों का रंगारंग कार्यक्रम होता है। हर प्रदेश की प्रदर्शनी लगती है, जिसमें महापुरुषों के साथ-साथ देश, प्रांत की लोक-संस्कृति या विशेषताओं को लेकर झांकी होती है। यह अगली पीढ़ी को आजादी के बारे में ज्ञान देने के लिए हर वर्ष आयोजित की जाती है। हर प्रदेश के भोजन का स्टॉल होता है। आभूषणों, कपड़ों और तरह-तरह की हस्त-कला की दुकानें, बर्फ के गोले, कुल्फी और कई तरह की खेल-गतिविधियां बच्चों के आकर्षण का केंद्र होती हैं। हजारों की संख्या में भारतीय और स्थानीय लोग हिस्सा लेते हैं। हिंदी विकास मंडल की अध्यक्ष सरोज शर्मा और टीम के अन्य सदस्यों- उत्तम डिडवानिया, नरेश गिरी, सुषमा माहेश्वरी, अरुंधति बाबा, ऋचा कपूर, मदन गोयल, अनु सूद, सीमा मदान, नीलाक्षी फुकन, अदिति मजूमदार, जगदीश नारायण, सुब्रामणियम स्वामीनाथन आदि इसे सफल बनाने में कोई कसर नहीं छोड़ते। इस बार स्वतंत्रता दिवस, हॉल की बजाय खुले स्थान पर सुरक्षित वातावरण में आमंत्रित मेहमानों के साथ हर वर्ष की तरह पूरे उत्साह, उल्लास और धूमधाम से मनाया जा रहा है।

अमेरिका के अन्य शहरों न्यूयॉर्क, कैलिफोर्निया, शिकागो, वाशिंगटन डीसी, टेक्सास सब जगह 15 अगस्त को खूब धूम मचती है। इन शहरों में तो भारत से विशेष अतिथि बुलाए जाते हैं। वे लोकप्रिय अभिनेता भी हो सकते हैं और राजनीतिज्ञ या अन्य किसी क्षेत्र की नामी-गिरामी हस्ती। कुल मिलाकर विदेशों में हम एक 'छोटा भारत' बनाए बैठे हैं।

मूल हिन्दी कथा
"प्रेम भी होता है"
सुधा ओम डीगरा

अनुवाद
उज्वला केळकर

जगवून आलेली हरळी आहे. सगळे लाड, प्रेम, सुख-सुविधा मोठ्या मुलासाठी आणि धाकट्या मुलासाठी. काका-काकींना आपलं स्वतःचं मूल नव्हतं. त्यामुळे दोन्ही मुले त्यांच्या नेत्रातील नक्षत्रे. गेल्या अकरा महिन्यात आपल्याकडून जी काही पत्रे आली, त्यांनी माझी जाणीव अधिकच दृढ झाली. आपल्या काळजात मुलींना काही महत्त्व नाही. आपल्या दृष्टीने त्या कठपुतळ्याच. नाचवावं, तशा नाचणार्यांम. आपल्या घरात आपल्या मर्जीप्रमाणे जगायचं. लग्नानंतरसुद्धा तिच्या जीवनात दखल द्यायची आणि आपलाच कंट्रोल राहिल, असं बघायचं. म्हणून तर

बाकीच्या बहिणींची अजून लग्नं झाली नाहीत. गावात या गोष्टी लपून थोड्याच राहतात.

मला माझ्या दोन्ही भावांबद्दल मुळीच ईर्ष्या वाटत नाही. आई करत असलेल्या भेदभावाबद्दल तक्रार आहे. निराशाही आहे. तिने प्रत्येक मुलाला नऊ महिने आपल्या पोटात वाढवलं, पण बाहेर येताच बाळ, मुलगा-मुलगी झालं आणि त्याचे डोळे उघडल्यापासून भेदभावाला सुरुवात झाली.

आई, जशी तू आपल्या मुलांना छातीशी घट्ट आवळून धरलंस, तसं कधी मुलींना छातीशी धरलंस? का नाही धरलंस? आम्ही पण तुझ्याच

होतो ना? आपल्याच जातीच्या? बाबा आणि काका यांनी असं केलं असतं, तर मी मान्य केलं असतं. ते पुरुष आहेत. मुलं त्यांच्याच जातीची आहेत. पुरुषांची प्रवृत्तीच अशी असते. वाईट या गोष्टीचं वाटतं, की स्त्रियाच आपल्या जातीशी बेईमानी करतात. मला माहित आहे, हे सगळं वाचून आपण सगळी मला दोष द्याल. दलजीतला विवाहानंतर पंख फुटले. अमेरिकेला जाऊन बदलली. बेमुर्वत झाली. निर्लज्ज झाली. मर्चादा विसरली. आई-वडलांशी कसं बोलावं, हेसुद्धा विसरली.

नाही. एवढंच नाही. गेल्या अकरा महिन्यात तुम्ही यापेक्षाही मोठमोठे

होतं, 'दलजीत, पंजाबच्या ज्या गावातून आपण आलो आहोत, तिथे बाहेरून पैसा यायला हवा. मुलगी पाठवो वा जावई, आपल्या आई-वडलांना काही फरक पडत नाही. गावात त्यांची शान राहिली पाहिजे. विदेशात ते आपल्या मुली उगीच नाही पाठवत!'

मग त्या रडू लागल्या. 'आपण मूर्ख मुली ही नाती निभावण्यासाठी इथे खपतो-मरतो, जसं काही नाती निभावण्याची जबाबदारी आपलीच आहे. दुसऱ्या कुणाची नाही.'

आईचं म्हणणं आपण खरं ठरवलंत. नाती निभावण्याची जबाबदारी फक्त माझीच आहे. दुसऱ्या कुणाची नाही. माझी तीन मुले आहेत. त्यांच्याही बाबतची आपली कुठलीच जबाबदारी नाही. कुणा येणार्या -जाणार्याबरोबर आपण कधी काही पाठवलंत? पहिली पाच वर्षे मी येऊ शकले नाही. पक्का व्हिसा अजून मिळाला नव्हता, पण आपणही कधी माझा किंवा माझ्या मुलांचा विचार केला नाहीत. पाच वर्षांनंतर गावी परत आले. सुटकेस भरून सामान घेऊन आले आणि स्वतःच त्या सुटकेस भरून घेऊन गेले. आपला हात तंग होता. आपण काही देऊ शकला नाहीत. माझ्या दोन मुली होत्या. त्या बिचार्यांटीची काय व्हॅल्यू होती आपल्या घरात? काय भेटी मिळाल्या त्यांना? त्यानंतर मला मुलगा झाला. आपण कोणता उपहार दिलात त्याला? ही कसली एकतर्फी जबाबदारी? गावातून लोक अमेरिकेत येत. मला वाटायचं, माझ्या माहेरच्यांनी काही पाठवलं असेल. ते लोक यायचे आणि भेटून निघून जायचे. माझ्या सासरचे लोक चांगले आहेत. याबद्दल ते कधीच काही बोलले नाहीत, नाही तर मला किती टोमणे ऐकावे लागले असते. विचार करायचीही मला भीती वाटते.

अकरा महिन्यापूर्वी लिहिलेल्या पत्रात आपण म्हंटलं होतं, तुझ्या मोठ्या भावाला बिझनेसमध्ये घाटा आलेला आहे. बँकेकडून पन्नास लाखाचं लोन घेतलं होतं, ते तो फेडू शकत नाही. लगेचच पन्नास लाख पाठव. दहा वर्षं तू नोकरी करते आहेस. इतके पैसे तर तुझ्याकडे असतीलच आणि बाबा तुम्ही तर कमाल केलीत. माझ्या पगाराच्या डॉलर्सचा रुपयात हिशेब करून सगळा हिशेब करून आपण मला लिहीलं होतं, इतके पैसे तर तुझ्याकडे असलेच पाहिजेत.

बाबा, तुम्ही हे विसरलात की आम्ही जसे डॉलरमध्ये कमावतो, तसा खर्चदेखील डॉलरमध्ये होतो. रुपयात नाही.

मी काही इथे कुठल्या कंपनीची प्रेसिडेंट म्हणून लागले नाहीये की ढिगांनी कमावू शकेन. बस! वॉल मार्टची चेक आउट काउंटरची इंचार्ज आहे. जेवढं कमावते ते केवळ आपणा सर्वांसाठीच नाही. इथे माझाही परिवार आहे. तीन मुलं आहेत. त्यांची जबाबदारी माझ्यावर आहे. ते माझे प्रथम कर्तव्य आहे. त्यांच्या खर्चाचं बघावं लागतं.

बाबा, मी जेव्हा पुढे शिकू इच्छित होते, तेव्हा आपण मला पुढे शिकू दिलं नाहीत. तेव्हा असं म्हणाला होतात की आम्हाला कुठे मुलींकडून काम करून घ्यायचंय? आता आपण माझ्या पगाराच्या पै न पैचा हिशेब ठेवताय. माझं हे रूप ही माझ्या सासरच्यांची देणगी आहे. माझा पगार हा त्यांचा आहे. पण त्यांनी कधीच कसली अपेक्षा केली नाही. काही हिशेब ठेवला नाही. गेल्या दहा वर्षात मी आपल्याला जे काही पाठवलं, ते माझ्या या पगारातूनच पाठवलं. त्या सगळ्याचाच हिशेब करा आणि सांगा माझ्याजवळ किती पैसे उरले असतील!

अकरा महिन्यापूर्वी आपण लिहिलेले पत्र वाचताना, मला सगळ्यात या गोष्टीचं दुःख झालं की आपण लिहीलं आहे, जर तुझ्याकडे पैसे नसतील, तर गावात कुलदीपच्या परिवाराची जी जमीन आहे, त्यातील तुझा हिस्सा गहाण ठेवून पैसे घे आणि आम्हाला दे. तुझ्या भावाचे काम होताच आम्ही ती जमीन सोडवू. आपल्या या व्यवहाराने मला अतिशय वेदना झाल्या. निराश झाले मी. ही गोष्ट माझ्या सासरच्यांपासून लपून राहिल का? ते आपल्याबद्दल काय विचार करतील? माझ्या सासरच्यांनी आपल्याकडून हुंडा घेतला नाही. अतिशय साधेपणाने माझा विवाह झाला. त्यांनी आपल्याला पैसे खर्च करायला नाही लावले. आपल्याला मदत करायला त्यांनी मला कधीच मनाई केली नाही. ते आपल्याच गावाकडले आपल्याच भाऊबंधातले, अत्यंत सभ्य, सुसंस्कृत लोक आहेत. नात्याची कदर करणारे आहेत. माझ्या इच्छा पूर्ण करण्यापासून त्यांनी मला कधीच थांबवलं नाही. हे लोक साधे आहेत, अतिशय चांगले आहेत, पण आपण त्यांच्या साधेपणाचं, भलेपणाचं हे कसलं इनाम त्यांना देताय! त्यांची परंपरेने त्यांना मिळालेली जमीन गहाण ठेवण्याचा विचार करताय आपण! ती त्यांच्या परिवारीची एकत्रित जमीन आहे. एक गोष्ट स्पष्ट करू बाबा, इथे सगळे वेगवेगळ्या घरात राहत असले, तरी मिळून मिसळून राहतात. या देशात आल्यानंतर नात्याची ओळख

तमक्याच्या मुलींना जमीन घेऊन दिली. देवाशपथ, आपण सगळे त्या आमक्या तमक्यांच्या बाबतीत, त्यांच्या मुलींच्या बाबतीत खरंच सांगत असणार, पण त्या आमक्या तमक्याच्या मुलींना सासर वा परिवार नसणार किंवा त्यांच्यावर काही जबाबदारी नसणार. आपली मुलगी आणि जावई यांचा खूप मोठा परिवार आहे. सगळे काका, आत्या इथेच राहतात. आमच्यावर कुटुंबाची खूप मोठी जबाबदारी आहे. आपली मुलगी एकटी नाही की जे कमावलं, ते सगळं माहेरी पाठवावं. दहा वर्षे पाठवलंही आहे. आपल्या सगळ्यांना एक प्रश्न विचारावासा वाटतो, मुलं असतानाही मुली जर एवढं करतात, तर त्यांना खालच्या पातळीवरच्या असं का समजलं जातं?

वा देशात येऊन मला एक महिनाच झाला होता. भावाची इच्छा पूर्ण करावी असं वाटत होतं. विचार केला, लग्नानंतर पहिल्यांदा त्याने माझ्याकडे काही मागितलं आहे. मी खूप चिंताग्रस्त होते. कुलदीपच्या आईच्या लक्षात आलं, मी काळजीत आहे. तिने विचारलं, आणि मी भावाची चिड्डी दाखवली. ते पैसे त्यांनीच मला दिले होते. दुसऱ्याई वेळी मी कुलदीपकडून पैसे घेतले. तिसऱ्या वेळी पुन्हा कुलदीपच्या आईकडून. तोपर्यंत माझ्या लक्षात आलं होतं की घरात कुठलीही गोष्ट कुणापासूनही लपून राहत नाही.

कुलदीप आणि त्याच्या आईने मला माझं इंग्रजी सुधारण्याचा सल्ला दिला. माझ्यातली ही उणीव दूर करण्यासाठी मी शाळेत जाऊ लागले. इंग्रजी ही दुसरी भाषा म्हणून तिथे शिकवली जाते. क्रश (जीरीह) कोर्सेस असतात. इंग्रजी भाषेत कसं बोलायचं, हे खूप चांगल्या तऱ्हेने इथे शिकवलं जातं. त्यामुळे अमेरिकेत राहणं, वावरणं सहज होऊन जातं. हा कोर्स पुरा होताच आर्झनी मला एका ग्रेसरी स्टोअरमध्ये काम मिळवून दिलं. इथे काही महिने काम केल्यावर मी वॉलमार्टच्या चेकआउट काउंटरवर आले. तेव्हापासून इथेच आहे. आता मी इथली इनचार्ज बनले आहे. मी आधीपासूनच मेहेनती होते आणि नवीन गोष्टी लवकर आत्मसात करण्याची हुशारी माझ्याजवळ होती. ही गोष्ट वेगळी की आपल्या घरी मला घरकामाशिवाय वेगळं काही करायला किंवा शिकायला दिलं जात नव्हतं. आपण म्हणायचात, आम्हाला कुठे मुलींना नोकरीला लावायचय. बघा. गेली दहा वर्षे मी इथे नोकरी करते आहे म्हणूनच आपली प्रत्येक मागणी पुरी करू शकले आहे.

मला नोकरी मिळवून घ्यायच्या वेळी आई म्हणाल्या होत्या, 'बेटी, नोकरीमध्ये जे काही मिळेल, ते तुझं. आम्हाला तुझा एकही पैसा नको. हवं, तू तुझ्यासाठी खर्च कर. हवं, माहेरी पाठव. कोणी विचारणार नाही. आता तुला माझ्याकडून वा कुलदीपकडून पैसे घेण्याची गरज उरणार नाही.' केवढा आत्मविश्वास त्यांनी निर्माण केला होता माझ्यात!

गेल्या अकरा महिन्यात मला आपल्याकडून जी पत्रं आली, त्यामुळे मी उदास राहू लागले. तीन छोटी मुलं, नोकरी, घर-संसाराची कामं आणि त्यात आपली तक्रार, उपदेशभरली पत्रं. माझी चूक काय, हेच मला कळत नव्हतं. आपल्या अपेक्षा मी सातत्याने पुर्याड केल्या होत्या. मग कुठे चुकलं की आपण सगळे नाराजीची पत्रं लिहू लागलात. अकरा महिन्यांनंतर मला जे पत्र मिळालं, त्यामुळे सगळ्या गोष्टी स्पष्ट झाल्या.

माझी चूक होती. कुणी कुणाच्या अपेक्षा पूर्ण करू शकत नाही, कारण त्या वाढतच जातात. कुठपर्यंत आपण त्या पुर्यार करू शकणार? जेव्हा इच्छांचा नाग आपला फणा फैलावू लागतो, तेव्हा जोपर्यंत त्यांची पूर्ती होत राहते, तोपर्यंत ठीक. नाही तर तो जहर ओकू लागतो. माझ्याबाबतीतही असंच झालं. मागच्या अकरा महिन्यापासून जहरच तर पिते आहे.

कुलदीपच्या आईचं म्हणणं खरं होतं. गुडिया झाल्यानंतर त्या एक दिवस म्हणाल्या होत्या, 'दलजीत आता तुझा स्वतःचा परिवार निर्माण झालाय. तिकडेही लक्ष दे. आता खर्च वाढतच जातील. कुलदीप एकटा किती संभाळणार? त्याला त्याचे भाऊ-बहीणदेखील आहेत. माहेरच्यांचं किती दिवस पोट भरत राहणार? ज्या दिवशी हात आखडता घेशील, त्या दिवसापासून नाती तुटत जातील.'

मी आईच्याकडे बघत राहिले. त्या हसत म्हणाल्या, 'अशी का बघते आहेस? मी माझ्या अनुभवावरून सांगते. मी जेव्हा या देशात आले, तेव्हा मीदेखील तुझ्यासारखीच आपल्या कुटुंबाबात भावुक होते. खूप पैसे पाठवले त्यांना. जेव्हा माझ्या जबाबदारी वाढल्या आणि माहेरच्या मागण्या मी पूर्ण करू शकले नाही, तेव्हा नाती तुटून गेली. बेटी, ज्यांना घ्यायची चटक लागलेली असते, त्यांच्यासाठी नात्याची काही किंमत नसते.

मला आठवतं, त्यांनी दीर्घ श्वास घेऊन म्हंटलं

शब्दांचे दगड माझ्याकडे भिरकावलेत. आपण सगळ्यांनी विचार केलात, की मार्च १९९२ला आपण लिहिलेल्या पत्राकडे मी दुर्लक्ष केलं. किती दिवस मी आपल्या सगळ्यांचं ऐकू? आता मी गृहिणी झाले आहे, माझा स्वतःचा संसार आहे, तरीही मी माझ्या मनातलं बोलले नाही, तर कुलदीप आणि त्याच्या परिवारावर अन्याय केल्यासारखे होईल.

मी आपली मुलगी आहे. आपला पूर्ण अधिकार आहे माझ्यावर, पण हा कसला हट्ट की ज्या परिवारात माझा विवाह झाला आहे, त्यांचा माझ्यावर कसलाच हक्क नाही. फक्त आपलाच हक्क आहे माझ्यावर. आपण माझा विवाह केला आहे. आपल्या घरात मी परकी होते. परकी आपल्या घरात गेली. आता तिच्यावर आपला हक्क कसला?

आई, कुलदीप अतिशय चांगले, सज्जन गृहस्थ आहेत. नाही तर आज माझं घर मोडलंच असतं. मी या घरात आले, त्याला एक महिनासुद्धा व्हायचा होता आणि आपण धाकट्या भावाच्या अँगडमिशनसाठी फीसोबत आणखी दहा गोष्टी लिहून मोठ्या रकमेची मागणी केली होतीत. मी कशी आहे, हे जाणून घेण्याचा प्रयत्न कुणीच केला नाहीत. माझं इथलं आयुष्य कसं आहे? कुलदीप कसा आहे? त्याच्या कुटुंबातील माणसं कशी आहेत, काहीसुद्धा विचारलं नाहीत तुम्ही. तुम्ही दलजीतचं लग्न करून टाकलंत. गंगेत घोडं न्हालं. ती जगो की मरो. आपल्या मागण्या पूर्ण करत राहो, बस्स! कुठून पैसे पाठवणार? आपण मला शिकवलंत का, की इथे येताक्षणी मी कमवायला लागावं? मी जितकी काही शिकले, ती आपल्या सगळ्यांशी भांडून, माझ्या स्वतःच्या जीवावर. घरातली सगळी काम पूर्ण करून, जेवढा वेळ मिळेल, तेवढाच मी अभ्यास केला. आपण तर मुलींना शिकवण्याच्या विरुद्ध होतात. आपण फक्त मुलांनाच शिकवू इच्छित होतात. आता ही गोष्ट वेगळी, की मुले शिकली नाहीत, पण आपल्या सगळ्या मुली अभ्यासात हुशार होत्या.

आपल्या पत्रांवरूनच मला कळलं, की आपण विचारपूर्वक माझा विवाह इथे केलात. कुलदीपचा परिवार खूप आधी इथे आला होता. आपण सर्वांनी विचार केलात, सेठी परिवाराकडे खूप पैसा असणार. बस! दलजीत तिथे पोचताच, त्यांच्या घरात उगवत असलेले डॉलर खणून खणून इथे पाठवेल.

बाबा, ज्यांच्या मध्यस्थीनं हे नातं जुळलं, त्यांनी तुम्हाला

घोका दिलाय. इथे डॉलर उगवत नाहीत. कमवावे लागतात. खूप कष्ट करून कमवावे लागतात. सेठी परिवार कष्टाळू आहे. काळा पैसा त्यांच्याकडे नाही. एक-एक डॉलरवर टॅक्स दिलेला आहे. इथे सगळी मेहेनत करतात. श्रीमंतांकडेसुद्धा ड्रायव्हर, नोकर-चाकर असत नाहीत. सगळे आपलं काम स्वतःच करतात. श्रीमंत-गरीब असा भेदभाव इथे असत नाही.

कुलदीपचे बाबा आणि कुलदीप दोघेही इथे टॅक्सी चालवतात. कुलदीपची आई एका स्टोअरमध्ये काम करते. कुलदीपच्या दोन बहिणी आणि दोन भाऊ सध्या शिकताहेत. हां एक गोष्ट मोठी आनंदाची आहे, मी त्याबद्दल अभिमानाने सांगेन, गेली दहा वर्षं मी बघते आहे, सगळं कुटुंब मोठं समजूतदार आणि समाधानी आहे. या कुटुंबाने मला विश्वास दिला की मी केवळ स्त्री नाही, माणूसही आहे. विचार करण्याचा, बोलण्याचा मलाही हक्क आहे. आपल्या घरात हा हक्क मला कधीच मिळाला नाही.

कुलदीपची आई, माझी सासू कधी बनली नाही. एका चांगल्या मैत्रिणीप्रमाणे ती माझ्याशी वागते. लग्नानंतर महिन्याच्या आत आपण पैशाची मागणी केलीत. मला खूप काळजी वाटली. कुठून पैसे आणू? पैसे देण्यासाठी कुणाला सांगू? कुटुंबातल्या सगळ्यांशी अजून नीटपणे परिचयदेखील झालेला नव्हता. कुलदीपसुद्धा अजून नीटसा कळलेला नव्हता. पण आपल्यापैकी कुणीही असा विचार केला नाहीत की मुलीचं आत्ता आत्ता लग्न झालाय. आत्ताच ती अमेरिकेला गेलीय. आपली मागणी ती कशी पूर्ण करू शकेल?

मला माहीत आहे, आपण म्हणाल की ते पत्र तुझ्या धाकट्या भावाने लिहिलेलं होतं. जर पैसे पाठवू शकणार नसतीस, तर नाही पाठवायचे पैसे. आता आम्हाला कशाला सांगते आहेस. भावा-बहिणीच्यामध्ये आम्ही बोलणारे कोण? त्याने आपल्याला पत्र लिहिण्याबद्दल सांगितले असेलच. आपण त्याला थांबवू शकला असतात. पण आपण माझा विवाह अमेरिकेत एवढ्यासाठीच केलात की मी सगळ्यांची काळजी घेऊ. आता ही गोष्ट आपल्याकडून आलेल्या पत्रांमुळे स्पष्ट झाली आहे. प्रत्येक पत्रात आपण असं लिहित होतात की आमक्या तमक्याच्या मुलीनं आपल्या भावा-बहिणींचं जीवन सावरलं. आमक्या तमक्याच्या मुलीनं आई-वडलांना घर घेऊन दिलं. आमक्या

पटली. सगळे कसे मिळून मिसळून राहतात, वागतात, ते कळतं. इथे मोठमोठ्या गोष्टी चहा पिता पिता सोडवल्या जातात. छोट्या छोट्या गोष्टींकडे तर कुणी लक्षच देत नाही. आपल्या देशामध्ये, आपल्या घरात घराण्यातल्या किती तरी जुन्या गोष्टींबद्दल डंका पिटला जातो. जुन्या गोष्टी विसरून पुढे जाण्याचं नावही घेतलं जात नाही.

लग्न करून मी जेव्हा या घरात आले, तेव्हा कुलदीपने सांगितलं, या पूर्वजांच्या जमिनीत ते कुठलाही हिस्सा मागू इच्छित नाहीत. मी अतिशय खूश झाले. वाटलं एका देवमाणसाशी आपलं लग्न झालय. त्यांनी असंही सांगितलं की ते आपल्या आई-वडलांकडूनही काही घेऊ इच्छित नाहीत. आपण आपलं जीवन स्वतःच्या कमाईवर जगूयात. आई-बाबा, आम्ही तसंच करत आहोत.

आपण लिहिलंत, आपण मला जन्म दिलात. शिकवलंत. विदेशात लग्न करून दिलंत. का? तर मी ऐश्वर्यात, आरामात जगू शकेन. अशा आई-बापांसाठी तू पन्नास लाखसुद्धा पाठवू शकत नाहीस? पुढे आपण लिहिलय, तुझ्या भावाला तुरुंगात जावं लागलं, तर आपलं सारं खानदान तुला माफ करणार नाही. तुलाच दोषी ठरवलं जाईल.

बाबा-आई, आपण मला जन्म दिलात. माझं पालन पोषण केलंत, विदेशात, माझ्या सासरी इज्जतीनं राहीन, एवढे समर्थ बनवलंत. आपली मी आभारी आहे. प्रत्येक मुलावर आपल्या आई-वडलांचं हे कर्ज असतंच. वर्षानुवर्ष प्रत्येक आई वडील आपल्या मुलांसाठी हे करत आले आहेत. मी माझ्या मुलांसाठी तेच केलय आणि करतही राहीन, पण मी असा विचार करते, मी त्यांना या जगात आणलं, त्यांच्यासाठी काही करणं, हे माझं कर्तव्य आहे. त्यांच्यावर हे कर्ज नाही. कर्जाची अशा तऱ्हेने वसुली, जी आपण माझ्याकडून करून घेताय, तशी मी माझ्या मुलांकडून नाही करून घेणार! आणखी एक गोष्ट सांगू इच्छिते. मला सगळं खानदान दोषी का ठरवेल? बँकेतून लोन घेताना आपण मला विचारलं होतं? मी काही गॅरंटी दिली होती? सगळं खानदान मिळून कर्ज फेडू शकत नाही, पण दूरवर वसलेल्या मुलीला दोषी ठरवू शकतं. अशा खानदानाची प्रशंसा करावी तेवढी थोडीच! दहा वर्ष हात सैल सोडून आपल्या सगळ्यांना भरपूर दिलं, तेव्हा खानदानातील कुणा व्यक्तित्वं माझी पाठ थोपटली नाही. आपण आपल्या

जावयाला आणि नातवंडांना कधीच काही दिलं नाहीत, तेव्हा खानदानाने आपल्याला दोषी ठरवलं नाही. आपल्या स्वार्थासाठी आणि सोयीनुसार जे नियम बदलतात आणि बनवतात, अशा दुहेरी विचार आणि मानसिकता असलेले आपले खानदान आपल्यालाच लखलाभ होवो.

आई तू लिहीलंस, 'आपल्या भावाच्या जी कामी येत नाही, अशी मुलगी घेऊन मी काय करू?' तू असं कधी म्हणाली नाहीस की असा मुलगा घेऊन मी काय करू, जो आपल्या बहिणीच्या कामी येत नाही.' मला आठवतं, एकदा मी माझ्या मोठ्या भावाकडे काही तरी मागितलं होतं, तेव्हा तू म्हणाली होतीस, दलजीत, तुला जे हवं ते माझ्याकडे माग. उगीच त्याला त्रास देऊ नकोस. आम्ही आहोत अजून इथे बसलेले.' मग आई आता मोठ्या भावाला काय हवं, ते त्याने तुझ्याकडे मागावं. मला त्रास देऊ नये.

आपण मला पिंजर्यात उभं करून दोषी ठरवू इच्छिता, तर ठीक आहे ठरवा किंवा आपल्या जीवनातून मला वगळू इच्छिता, तर वगळा. ईश्वराला कदाचित माहित असणार, म्हणून तर त्याने मला इतका चांगला पती, मुलं आणि सासरची माणसं दिलीत, कारण आपण आपल्या जीवनातून मला वगळलंत, तर कुणी तरी हात धरेल. आधार देईल.

आपली नालायक मुलगी
दलजीत कौर

मूल लेखिका - सुधा ओम ढींगरा. -
+१-९१९-८०१-०६७२
e-mail: sudhadrishti@gmail.com

अनुवाद - उज्वला केळकर
१७६/२ 'गायत्री' प्लॉट नं १२, वसंत दादा साखर
कामगारभवनजवळ सांगली ४१६४१६ -
९४०३३,१०१७०
e-mail: kelkar1234@gmail.com